

Sprawa C-190/21**Streszczenie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym zgodnie z art. 98 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości****Data wpływu:**

26 marca 2021 r.

Oznaczenie sądu odsyłającego:

Oberlandesgericht Stuttgart (Niemcy)

Data wydania postanowienia o wystąpieniu z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

15 stycznia 2021 r.

Strona pozwana i wnosząca apelację:

PayPal (Europe) S.à.r.l. et Cie, S.C.A.

Strona powodowa i druga strona postępowania apelacyjnego:

PQ

Przedmiot postępowania głównego

Jurysdykcja międzynarodowa w przypadku roszczeń podnoszonych przeciwko dostawcy usług płatniczych w związku z zakazaną działalnością w zakresie gier hazardowych on-line

Przedmiot i podstawa prawna odesłania prejudycjalnego

Wykładnia prawa Unii, art. 267 TFUE

Pytania prejudycjalne

Na podstawie art. 267 akapit pierwszy lit. b) oraz akapit drugi TFUE do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej zostały skierowane następujące pytania prejudycjalne dotyczące wykładni art. 7 pkt 1 i art. 7 pkt 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r.

w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (rozporządzenie Bruksela I bis):

1. Czy roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym (roszczenie ex delicto), rozpatrywane odrębnie i interpretowane w sposób autonomiczny, należy zakwalifikować jako roszczenie ex contractu na podstawie art. 7 pkt 1 rozporządzenia Bruksela I bis, jeżeli to roszczenie ex delicto w jakikolwiek sposób zbiega się z roszczeniem ex contractu, przy czym istnienie roszczenia ex delicto nie jest uzależnione od wykładni umowy?
2. W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na pytanie pierwsze: gdzie znajduje się miejsce wystąpienia szkody („Erfolgsort”) w rozumieniu art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis, jeżeli dostawca usług płatniczych dokonuje przelewu pieniędzy elektronicznych z rachunku klienta na rachunek odbiorcy – przedsiębiorstwa prowadzącego działalność w zakresie gier hazardowych, znajdujący się u tego samego dostawcy usług płatniczych, a współdziałanie dostawcy usług płatniczych przy dokonywaniu płatności na rzecz przedsiębiorstwa prowadzącego działalność w zakresie gier hazardowych można ewentualnie uznać za czyn niedozwolony?
 - 2.1 W siedzibie dostawcy usług płatniczych jako miejscu transakcji płatniczej przy użyciu pieniądza elektronicznego?
 - 2.2 W miejscu, w którym w wyniku transakcji (przynajmniej jeśli transakcja byłaby zgodna z prawem) powstaje roszczenie dostawcy usług płatniczych o zwrot kosztów w stosunku do klienta, który zlecił płatność?
 - 2.3 W miejscu zamieszkania klienta, który zlecił płatność?
 - 2.4 W miejscu, w którym znajduje się rachunek bankowy klienta, do którego dostawca usług płatniczych ma dostęp poprzez upoważnienie do obciążania tego rachunku w celu zasilenia konta pieniądza elektronicznego?
 - 2.5 W miejscu, w którym pieniądze przelane przez dostawcę usług płatniczych na konto bukmacherskie u przedsiębiorstwa prowadzącego działalność w zakresie gier hazardowych zostają utracone w trakcie gry hazardowej, czyli w siedzibie przedsiębiorstwa prowadzącego działalność w zakresie gier hazardowych?
 - 2.6 W miejscu, w którym klient bierze udział w zakazanych grach hazardowych (o ile miejsce to jest jednocześnie miejscem zamieszkania klienta)?
 - 2.7 W żadnym z tych miejsc?
 - 2.8 W przypadku odpowiedzi twierdzącej na pytanie drugie ustęp drugi, to jest gdy miejscem wystąpienia szkody jest miejsce, w którym w wyniku transakcji powstaje roszczenie dostawcy usług płatniczych o zwrot kosztów

wobec klienta: Gdzie powstaje roszczenie o zwrot kosztów w stosunku do klienta zlecającego płatność? Czy w celu ustalenia miejsca tego zobowiązania można posłużyć się miejscem wykonania ramowej umowy o świadczenie usług płatniczych lub miejscem zamieszkania dłużnika?

Przywołane przepisy prawa Unii

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. 2012, L 351, s. 1, dalej „rozporządzenie Bruksela I bis”), a w szczególności jego art. 7 pkt 1 i 2.

Rozporządzenie (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Dz.U. 2007, L 199, s. 40, zwane dalej „rozporządzeniem Rzym II”), art. 4 ust. 1

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywy 2002/65/WE, 2009/110/WE i 2013/36/UE i rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 oraz uchylająca dyrektywę 2007/64/WE (Dz.U. 2015, L 337, s. 35).

Przywołane przepisy krajowe

Bürgerliches Gesetzbuch (niemiecki kodeks cywilny, zwany dalej „BGB”), § 823 ust. 2

Staatsvertrag zum Glücksspielwesen in Deutschland (umowa pomiędzy krajami związkowymi Niemiec w sprawie gier hazardowych, zwana dalej „umową państwową o grach hazardowych „), § 4 ust. 1

Zwięzłe przedstawienie stanu faktycznego i przebiegu postępowania

- 1 Występujący w postępowaniu głównym powód ma miejsce zamieszkania w Niemczech i domaga się od pozwanej zwrotu płatności w łącznej wysokości 9662,23 EUR, których dokonanie zlecił pozwanej w okresie od 23 czerwca 2017 r. do 15 sierpnia 2017 r. na rzecz różnych podmiotów oferujących udział w grach hazardowych on-line, mających siedzibą na Malcie i Gibraltarze.
- 2 Strona pozwana ma siedzibę w Luksemburgu i oferuje usługi płatnicze za pośrednictwem Internetu. Wykonywała ona płatności zlecone przez powoda i pobierała kwoty z rachunku bieżącego powoda w jego banku w Aalen (w kraju związkowym Badenia-Wirtembergia, w Niemczech), o ile przelewana kwota była wyższa od kwoty dostępnej na rachunku pieniądza elektronicznego klienta prowadzonym przez pozwaną dla powoda.

- 3 W stosunkach między podmiotami oferującymi udział w grach hazardowych a powodem jako graczem zawsze najpierw następowało zasilenie prowadzonego u tych podmiotów konta bukmacherskiego, które dopiero wówczas mogło zostać wykorzystane do udziału w grze. To konto bukmacherskie było w każdym przypadku zasilane wykonanym przez pozwaną i zleconym przez powoda przelewem. Pozwana zawarła z podmiotami oferującymi udział w grach hazardowych jako odbiorcami płatności tzw. umowy o akceptację, zgodnie z którymi płatności za pośrednictwem serwisu płatniczego pozwanej miały być akceptowane.
- 4 Powód już od wielu lat posiadał rachunek firmowy u pozwanej, za pośrednictwem którego dokonał płatności na łączną kwotę około 3,6 mln USD z tytułu prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej w zakresie sprzedaży akcesoriów multimedialnych. W warunkach świadczenia usług przez stronę pozwaną, które zostały włączone do umowy między stronami, przewidziano niewyłączną jurysdykcję sądów angielskich oraz określały, iż prawem właściwym [dla umowy] jest prawo Anglii i Walii.
- 5 Po zakończeniu ostatniej ze spornych gier hazardowych on-line, w połowie sierpnia 2017 r. powód zażądał od pozwanej zwrotu kwoty 9662,23 EUR przelanej na rzecz podmiotów oferujących udział w grach hazardowych. Powód nie opierał już tego roszczenia na naruszeniu obowiązku umownego, lecz na § 823 ust. 2 BGB, zgodnie z którym ten, kto „narusza ustawę mającą na celu ochronę drugiego”, jest zobowiązany do naprawienia wynikłej stąd szkody. Zdaniem powoda „ustawą” w rozumieniu tego przepisu jest § 4 ust. 1 umowy państwowej o grach hazardowych, który brzmi: „Publiczne gry hazardowe mogą być organizowane lub udostępniane tylko za zezwoleniem właściwego organu danego kraju związkowego. Zabronione jest ich organizowanie i udostępnianie bez takiego zezwolenia (nieodzwolone gry hazardowe), jak również współdziałanie przy dokonywaniu płatności w związku z niedozwolonymi grami hazardowymi.” Gry hazardowe on-line są na mocy umowy państwowej o grach hazardowych co do zasady zakazane.
- 6 W czasie uczestnictwa powoda w ww. grach umowa państwowa o grach hazardowych nie obowiązywała w kraju związkowym Szlezwik-Holsztyn (Niemcy). Przed zawarciem umów o akceptację z podmiotami oferującymi udział w grach hazardowych pozwana uzyskała od nich zapewnienie, że posiadają oni zezwolenie na oferowanie gier hazardowych on-line w kraju związkowym Szlezwik-Holsztyn. Jednakże zarówno miejsce zamieszkania powoda, jak i jego rachunek bankowy, do którego pozwana miała dostęp w celu zasilenia konta pieniądza elektronicznego, znajdowały się w Badenii-Wirtembergii.
- 7 Landgericht Ulm (sąd krajowy w Ulm, Niemcy) uwzględnił powództwo w pierwszej instancji i zasądził od pozwanej zapłatę. Czyniąc to, sąd przyjął, że jest właściwy na mocy art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis. Jurysdykcja ta dotyczyła jednak wyłącznie rozpatrywania roszczeń powoda o naprawienie

szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym pozwanej. W odniesieniu do roszczeń ex contractu sądy niemieckie nie uznały się za właściwe.

- 8 W swojej apelacji pozwana podnosi między innymi, że sądy niemieckie nie są właściwe także w odniesieniu do roszczeń ex delicto.

Zwięzłe przedstawienie uzasadnienia odesłania prejudycjalnego

- 9 Od odpowiedzi na zadane pytania zależy nie tylko to, czy sądom niemieckim przysługuje jurysdykcja międzynarodowa w sprawie tego powództwa, ale pośrednio także to, jakie prawo ma zastosowanie. Jeżeli miejsce wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym w rozumieniu art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis miałyby znajdować się w Niemczech, to zgodnie z art. 4 ust. 1 rozporządzenia Rzym II, zastosowanie miałyby również niemieckie prawo o czynach niedozwolonych. W odniesieniu do wykładni rozporządzenia Bruksela I bis nie może być jednak mowy o „acte clair”.

Jurysdykcja sądów niemieckich zgodnie z art. 18 ust. 1 lub art. 7 pkt 1 rozporządzenia Bruksela I bis

- 10 Niniejsza sprawa ma – w porównaniu z dotychczas rozstrzyganymi przez sądy niemieckie sprawami dotyczącymi usług płatniczych w związku z grami hazardowymi – tę szczególną cechę, że właściwym sądem w Niemczech nie jest sąd właściwy dla spraw konsumenckich. Wynika to z faktu, że dla rozstrzygnięcia kwestii, czy umowa została zawarta w celu, który może (czy też nie) być uważany za działalność zawodową lub gospodarczą powoda, jak wymaga tego art. 17 ust. 1 rozporządzenia Bruksela I bis, istotne nie są poszczególne dyspozycje płatnicze, lecz umowa ramowa w rozumieniu art. 4 pkt 21 dyrektywy 2015/2366. Zgodnie z tym przepisem odpowiednia umowa ramowa oznacza „umowę o usługę płatniczą, która reguluje wykonywanie w przyszłości pojedynczych i następujących po sobie transakcji płatniczych i która może zawierać obowiązek i warunki otwarcia rachunku płatniczego”. Z umowy tej wynikają prawa i obowiązki stron. Poprzez indywidualną dyspozycję płatnik określa jedynie w danym przypadku płatność, jaka ma zostać dokonana przez dostawcę usług płatniczych.
- 11 W celu uczestniczenia w spornych grach hazardowych powód korzystał ze swojego rachunku firmowego założonego u pozwanej. Za pośrednictwem tego rachunku dokonał on również transakcji na kwotę ponad 3,6 mln USD z tytułu swojej działalności zawodowej, efektem czego należy uznać, że jego działalność zawodowa nie odgrywa w ogólnym obrazie sytuacji jedynie podrzędnej roli. W związku z tym sąd odsyłający jest przekonany, że powoda nie można uznać za konsumenta w rozumieniu art. 17 ust. 1 rozporządzenia Bruksela I bis w odniesieniu do umowy o usługę płatniczą, wskutek czego jurysdykcji sądów niemieckich nie można wyprowadzić z art. 18 ust. 1 w związku z art. 17 ust. 1 lit. c) tego rozporządzenia, nawet jeśli poszczególne przelewy z rachunku

firmowego powoda przeznaczone na gry hazardowe nie mogły być uważane za związane z jego działalnością zawodową.

- 12 Jurysdykcja [sądów niemieckich] również nie może zostać uzasadniona na gruncie art. 7 pkt 1 rozporządzenia Bruksela I bis. Sporne usługi płatnicze świadczone przez pozwaną są usługami w rozumieniu art. 7 pkt 1 lit. b) tego rozporządzenia. Zgodnie z tym przepisem miejscem wykonania danego zobowiązania jest „miejsce w państwie członkowskim, w którym usługi zgodnie z umową były świadczone albo miały być świadczone”. Istotne jest tutaj główny punkt działalności (Tätigkeitsschwerpunkt), które, nawet w przypadku usług on-line, znajduje się zasadniczo w miejscu, w którym usługodawca ma swoją siedzibę, czyli w tym przypadku w Luksemburgu. W związku z tym jurysdykcja międzynarodowa sądów niemieckich może co najwyżej związana z czynem niedozwolonym w rozumieniu art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis.

Jurysdykcja sądów niemieckich zgodnie z art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis

- 13 Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału wyrażenie „miejsce, w którym nastąpiło lub może nastąpić zdarzenie wywołujące szkodę” zawarte w art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis, obejmuje zarówno miejsce, w którym szkoda zaistniała („Erfolgsort”), jak i miejsce, w którym nastąpiło zdarzenie stanowiące przyczynę szkody („Handlungsort”), wobec czego powództwo przeciwko pozwanemu może zostać wytoczone według wyboru powoda przed sąd jednego z tych dwóch miejsc (tak zasadniczo wyrok z dnia 30 listopada 1976 r., Bier, „Mines de potasse d’Alsace”, 21/76, EU:C:1976:166; zob. też wyrok z dnia 28 stycznia 2015 r., Kolassa, C-375/13, EU:C:2015:37, pkt 45 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 14 Sąd odsyłający jest przekonany, że miejsce, w którym nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę, nie znajduje się w Niemczech, lecz w siedzibie pozwanej w Luksemburgu. Dlatego pytania prejudycjalne koncentrują się na ustaleniu miejsca zdarzenia powodującego szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym w rozumieniu art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis (pytanie drugie) oraz na podlegającej rozstrzygnięciu w pierwszej kolejności kwestii związku pomiędzy miejscem jurysdykcji w sprawach dotyczących czynu niedozwolonego a miejscem jurysdykcji w sprawach dotyczących umowy na podstawie art. 7 pkt 1 tego rozporządzenia (pytanie pierwsze).

W przedmiocie pytania pierwszego: związek pomiędzy miejscem jurysdykcji w sprawach dotyczących czynu niedozwolonego na podstawie art. 7 pkt 2 i miejscem jurysdykcji w sprawach dotyczących umowy na podstawie art. 7 pkt 1 rozporządzenia Bruksela I bis

- 15 Pojęcie czynu niedozwolonego użyte w art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis należy interpretować w sposób autonomiczny (wyrok z dnia 27 września 1988 r., Kalfelis 189/87, EU:C:1988:459, pkt 14 i 16). Przepis ten obejmuje każde żądanie

zmierzające do obciążenia odpowiedzialnością pozwanego, które nie dotyczy „umowy lub roszczeń wynikających z umowy” w rozumieniu art. 7 pkt 1 (wyroki z dnia 27 września 1988 r., Kalfelis, 189/87, EU:C:1988:459, pkt 17, z dnia 13 marca 2014 r., Brogsitter, C-548/12, EU:C:2014:148, pkt 20 oraz z dnia 12 września 2018 r., Löber, C-304/17, EU:C:2018:701, pkt 19). Warunek negatywny, związane w wymogiem, by roszczenie nie dotyczyło umowy, pociąga za sobą pytanie o związek z jurysdykcją w sprawach dotyczących umowy.

- 16 O ile w orzecznictwie Trybunału od dawna jest ustalone, że w ramach jurysdykcji w sprawach dotyczących czynu niedozwolonego nie można dochodzić roszczeń *ex contractu* (tak zasadniczo wyrok z dnia 27 września 1988 r., Kalfelis, 189/87, EU:C:1988:459), o tyle nie zostało jeszcze ostatecznie wyjaśnione, czy odwrotnie – w ramach jurysdykcji w sprawach dotyczących umowy można dochodzić także roszczeń *ex delicto* i w jakim stopniu roszczenia, które bez istnienia równoległego roszczenia *ex contractu* należałoby zakwalifikować jako roszczenia *ex delicto*, mogą nawet same stać się roszczeniami *ex contractu* ze względu na ich zbieg z takiego rodzaju roszczeniami.
- 17 Trybunał orzekł, że roszczenie *ex delicto* należy zakwalifikować jako umowne w rozumieniu art. 7 pkt 1 rozporządzenia Bruksela I bis, „gdy w celu wykazania zgodnego lub, przeciwnie, niezgodnego z prawem charakteru zachowania zarzucanego [...] niezbędna okazuje się wykładnia umowy [...]” (wyrok z dnia 13 marca 2014 r., Brogsitter, C-548/12, EU:C:2014:148, pkt 25). Jeżeli zatem roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym zakłada naruszenie umowy, należy je podnieść w ramach jurysdykcji w sprawach dotyczących umowy, a jurysdykcja w sprawach dotyczących czynów niedozwolonych jest wyłączona.
- 18 Powstaje pytanie, jak daleko sięga dominacja jurysdykcji w sprawach dotyczących umowy w przypadku takim, jak ten będący przedmiotem postępowania głównego. Można sobie wyobrazić jej bardzo daleko sięgający zakres w tym sensie, że w każdym przypadku, gdy wynikające z ustawy zarzucane zachowanie jest tożsame z zarzucanym naruszeniem zobowiązania umownego, w grę wchodziłaby „umowna” kwalifikacja wszystkich roszczeń. Wówczas obejmowałaby ona nawet przypadki zwykłego zbiegu roszczeń *ex contractu* i *ex delicto*. W postępowaniu głównym powództwo przed sądem właściwym w sprawach o czyny niedozwolone byłoby wówczas wykluczone, o ile zachowanie zarzucane pozwanej mogłoby również stanowić naruszenie zobowiązania umownego, niezależnie od tego, czy naruszenie zobowiązania umownego jest w ogóle podnoszone i czy zależy od niego zasadność zarzutu popełnienia czynu niedozwolonego (co do takiej „maksymalistycznej interpretacji” wyroku w sprawie Brogsitter, odrzuconej przez rzecznika generalnego H. Saugmandsgaarda Øe na podstawie przekonującej argumentacją, zob. jego opinia z dnia 10 września 2020 r., Wikingerhof, C-59/19, EU:C:2020:688, pkt 69, 74 i nast.).

- 19 Jednakże sąd odsyłający rozumie orzecznictwo Trybunału raczej w węższym znaczeniu (określonym przez rzecznika generalnego H. Saugmandsgaarda Øe w jego opinii w sprawie C-59/19, pkt 70, jako „minimalistyczny sposób interpretacji” wyroku w sprawie Brogsitter), a mianowicie wychodząc z założenia, że w celu wykazania zgodnego lub, przeciwnie, niezgodnego z prawem charakteru zarzucanego zachowania niezbędna okazuje się wykładnia umowy. Sytuacja taka nie miałaby miejsca w przypadku zwykłego zbiegu roszczeń, w którym roszczenie z tytułu czynu niedozwolonego mogłoby nadal istnieć, nawet gdyby umowa była z jakiegoś powodu nieważna.
- 20 Zgodnie z tą wykładnią, do której przychyła się sąd odsyłający, pierwszeństwo jurysdykcji w sprawach dotyczących umowy obejmowałoby tylko te przypadki, w których zarzut popełnienia czynu niedozwolonego rzeczywiście zależy od naruszenia zobowiązania umownego. Sąd odsyłający uważa, że interpretacja ta znajduje potwierdzenie przede wszystkim w nowszym orzecznictwie Trybunału (wyrok z dnia 24 listopada 2020 r., Wikingerhof, C-59/19, EU:C:2020:950, pkt 33 do 38).

W przedmiocie pytania drugiego: lokalizacja miejsca wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym w rozumieniu art. 7 pkt 2 rozporządzenia Bruksela I bis

- 21 Ustalenie lokalizacji miejsca wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym nie jest łatwe w przypadku szkody czysto finansowej, jeżeli chce się uniknąć ogólnej jurysdykcji właściwej dla powoda. W przypadku szkody czysto finansowej można by wprowadzić przewidzieć, że decydujący jest „ośrodek interesów majątkowych” poszkodowanego znajdujący się w jego miejscu zamieszkania, jednak prawie zawsze oznaczałoby to jurysdykcję właściwą dla powoda, a zatem mogłoby być sprzeczne ze wskazówkami co do jurysdykcji zawartymi w rozporządzeniu Bruksela I bis. Również Trybunał w swoim orzecznictwie starał się tego uniknąć i dopuszczał miejsce zamieszkania powoda lub miejsce, gdzie znajdował się jego ogólny rachunek bankowy jako miejsce wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym jedynie po spełnieniu dodatkowych przesłanek (wyroki z dnia 16 czerwca 2016 r., Universal Music International Holding, C 12/15, EU:C:2016:449, pkt 35 i 38 oraz z dnia 12 września 2018 r., Löber, C 304/17, EU:C:2018:701, pkt 28 i 30). Uwzględniając te rozważania, w niniejszym postępowaniu można wziąć pod uwagę różne miejsca wystąpienia szkody.

W przedmiocie pytania drugiego ustęp pierwszy: siedziba dostawcy usług płatniczych jako miejsce transakcji płatniczej przy użyciu pieniądza elektronicznego?

- 22 Po pierwsze, nie jest wykluczone zlokalizowanie miejsca wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym polegającym na współdziałaniu przy dokonywaniu płatności tam, gdzie w wyniku płatności środki zostają przelane

z elektronicznego rachunku pieniężnego poszkodowanego i zostają zaksięgowane na innym rachunku u tego samego dostawcy usług płatniczych. W niniejszej sprawie byłaby to siedziba pozwanej w Luksemburgu. W tym względzie sąd odsyłający uważa, że z faktu, iż rachunek pieniądza elektronicznego nie jest tradycyjnym rachunkiem bankowym, na którym przechowywane są środki pieniężne, nie można wywnioskować, że na rachunku pieniądza elektronicznego nie może dojść do utraty aktywów.

W przedmiocie pytania drugiego ustęp drugi: miejsce, w którym w wyniku transakcji powstaje roszczenie dostawcy usług płatniczych o zwrot kosztów w stosunku do klienta?

- 23 Można by również, w nawiązaniu do wspomnianego wyżej rozstrzygnięcia w sprawie „Universal Music”, odnieść się do miejsca, w którym aktywa zostały obciążone obowiązkiem zapłaty. Innymi słowy, nacisk zostałby położony przede wszystkim na zobowiązanie, które powstało w wyniku transakcji płatniczej. Roszczenie dostawcy usług płatniczych o zwrot kosztów jest przewidziane zarówno w prawie niemieckim, jak i w prawie angielskim, które, ze względu na dokonany wybór prawa, jest najwyraźniej właściwe dla umowy między stronami. W niniejszym przypadku jednak miejsce powstania roszczenia pozwanej nie może być łatwo określone (zob. pytanie drugie ustęp ósmy).

W przedmiocie pytania drugiego ustęp trzeci: miejsce zamieszkania klienta?

- 24 W przypadku szkody czysto finansowej można by sobie wyobrazić zlokalizowanie miejsca wystąpienia szkody z deliktu w „ośrodku interesów majątkowych” poszkodowanego w jego miejscu zamieszkania. Jednakże, jak już wyjaśniono powyżej, prowadziłoby to przeważnie do jurysdykcji właściwej dla powoda i stałoby w pewnej sprzeczności ze wskazówkami co do jurysdykcji zawartymi w rozporządzeniu Bruksela I bis. Miejsce zamieszkania powoda musiałoby zatem w najlepszym przypadku być wzięte pod uwagę w połączeniu z dodatkowymi aspektami, takimi jak miejsce, w którym odbywały się gry hazardowe on-line (zob. pytanie drugie ustęp szósty).

W przedmiocie pytania drugiego ustęp czwarty: miejsce, w którym znajduje się rachunek bankowy klienta?

- 25 Pozwana miała dostęp do rachunku bieżącego powoda w banku w Aalen poprzez upoważnienia do obciążania rachunku. Nawet jeżeli ze względu na to upoważnienie do obciążania rachunku ten rachunek ma bliższy związek z transakcjami płatniczymi przy użyciu pieniądza elektronicznego niż jakkolwiek inny ogólny rachunek bankowy, związek z miejscem, gdzie znajduje się rachunek wydaje się jednak stosunkowo przypadkowy. Co więcej, w niniejszej sprawie rachunek ten, obok różnych kart kredytowych, stanowił tylko jedno z kilku źródeł zasilania rachunku pieniądza elektronicznego (co do tego argumentu zob. wyrok

z dnia 16 czerwca 2016 r., Universal Music International Holding, C 12/15, EU:C:2016:449, pkt 38).

W przedmiocie pytania drugiego ustęp piąty: miejsce, w którym pieniądze zostają utracone w trakcie gry hazardowej, czyli w siedzibie przedsiębiorstwa prowadzącego działalność w zakresie gier hazardowych?

- 26 Za powiązaniem z miejscem, w którym pieniądze używane do gry zostały utracone na kontach bukmacherskich powoda prowadzonych u mających siedzibę na Malcie i Gibraltarze podmiotów oferujących udział w grach hazardowych on-line, może przemawiać okoliczność, że dopiero w tym momencie było pewne, że szkoda po stronie powoda nastąpiła i że jego majątek został nieodwracalnie pomniejszony na skutek przegranej. Nawet po dokonaniu przez pozwaną przelewu z konta pieniędzy elektronicznego powoda na konta, przy wykorzystaniu których prowadzone były gry, mógł nadal teoretycznie powstać zysk z gry. Zostało to wykluczone dopiero w momencie, gdy postawiona kwota została przegrana. Przypadkowość siedzib podmiotów oferujących udział w grach hazardowych na Malcie lub Gibraltarze przemawia jednak przeciwko takiej lokalizacji miejsca wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym w stosunku prawnym między stronami.

W przedmiocie pytania drugiego ustęp szósty: miejsce, w którym klient bierze udział w zakazanych grach hazardowych?

- 27 Znacznie ściślejsze powiązanie ze stosunkiem łączącym strony miałoby zlokalizowanie miejsca wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym, t.j. współdziałaniem przy dokonywaniu płatności, w miejscu, w którym klient dostawcy usług płatniczych faktycznie uczestniczy w zakazanych grach hazardowych on-line, tj. w miejscu, w którym jest fizycznie obecny w czasie gry. Takie zlokalizowanie miejsca wystąpienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym miałoby również tę zaletę, że stanowiłoby analogię do przestrzennego zakresu stosowania norm, które mogły zostać naruszone. Gdyby powód grał w grę hazardową w Szlezwiku-Holsztynie lub w innym państwie poza granicami Niemiec, w którym nie obowiązuje odpowiedni zakaz gier, gra nie byłaby zakazana, podobnie jak nie byłoby zakazane współdziałanie przy dokonywaniu płatności, które zarzuca się tutaj pozwanej.

W przedmiocie pytania drugiego ustęp siódmy: w żadnym z tych miejsc?

- 28 Rzecznik generalny M. Szpunar wskazał, przytaczając istotne argumenty, że w niektórych sytuacjach, gdzie występuje bezpośrednia szkoda ekonomiczna, nie można w sposób sensowny rozróżnić pojęć „Handlungsort” (miejsce, w którym nastąpiło zdarzenie) i Erfolgsort (miejsce, w którym szkoda zaistniała) (opinia z dnia 10 marca 2016 r., Universal Music International Holding, C-12/15, EU:C:2016:449, pkt 38). Przewidziana w orzecznictwie Trybunału od ponad 40 lat możliwość wyboru przez powoda w przypadku jurysdykcji w sprawach

dotyczących czynu niedozwolonego między miejscem, w którym zaistniała szkoda, a miejscem, w którym nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę (tak zasadniczo wyrok z dnia 30 listopada 1976 r., Bier, „Mines de potasse d’Alsace”, 21/76, EU:C:1976:166), nie została wypracowana w kontekście bezpośredniej szkody ekonomicznej i z pewnością nie służy temu, by rozszerzyć zakres odstępstwa od ogólnej reguły jurysdykcyjnej opartej o miejsce zamieszkania pozwanego, przewidzianej w rozporządzeniu Bruksela I bis na podstawie art. 4 tego rozporządzenia (lub w obowiązującej wówczas konwencji brukselskiej). Przyczyną zapewnienia takiej możliwości wyboru jest raczej „konieczność pozostania możliwie najbliższej okoliczności faktycznych sporu i wskazania sądu najbardziej odpowiedniego dla rozstrzygnięcia sprawy, a co za tym idzie – należytego zorganizowania postępowania, w tym zbierania dowodów i wysłuchania świadków” (opinia rzecznika generalnego M. Szpunara z dnia 10 marca 2016 r., Universal Music International Holding, C-12/15, EU:C:2016:449, pkt 39). Ze względu na to, że cel ten w przypadku bezpośredniej szkody ekonomicznej jest trudny do zrealizowania w poszukiwaniu miejsca, w którym zaistniała szkoda wyrządzona czynem niedozwolonym, powstaje pytanie, czy z punktu widzenia pewności prawa nie byłoby lepiej, gdyby w takich sytuacjach poprzestać na jurysdykcji ogólnej i szczególnej dla miejsca, gdzie nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę.

W przedmiocie pytania drugiego ustęp ósmy: lokalizacja roszczenia o zwrot kosztów dostawy usług płatniczych w stosunku do klienta, w przypadku odpowiedzi twierdzącej na pytanie drugie ustęp drugi

- 29 Gdyby w przypadku udzielenia pozytywnej odpowiedzi na pytanie drugie ustęp drugi należało wziąć pod uwagę miejsce, w którym aktywa klienta zostały obciążone roszczeniem dostawcy usług płatniczych, miejsce powstania tego roszczenia nadal musiałoby zostać w jakiś sposób ustalone. Należy w tym celu przyjąć prawdopodobnie jedno z dwóch rozwiązań.
- 30 Z jednej strony do ustalenia tego miejsca mogłoby zostać wykorzystane miejsce wykonania umowy. W zakresie, w jakim prawo Unii w art. 7 pkt 1 lit. b) rozporządzenia Bruksela I bis przewiduje autonomiczną lokalizację miejsca świadczenia usługi, sensowne byłoby wykorzystanie tego miejsca wykonania decydującego dla wszystkich zobowiązań wynikających z umowy również do lokalizacji miejsca w którym zaistniała, obok równoległej „szkody wyrządzonej przez niewykonanie zobowiązania”, szkoda wyrządzona czynem niedozwolonym. W niniejszym przypadku byłoby to miejsce rzeczywistego świadczenia usługi przewidzianej w umowie ramowej o świadczenie usług płatniczych, a więc siedziba pozwanej w Luksemburgu.
- 31 Alternatywnie, można próbować zlokalizować indywidualne roszczenie skierowane przeciwko poszkodowanemu z tytułu zarzucanego zachowania. Jeśli uznać, że roszczenie indywidualne jest składnikiem majątku wierzyciela, jest ono zazwyczaj – w różnych kontekstach (np. realizacja na podstawie przepisów

o postępowaniu egzekucyjnym) – zlokalizowane w miejscu zamieszkania dłużnika.

Wnioski

- 32 O ile nawet w przypadku bezpośredniej szkody ekonomicznej zawsze konieczne jest określenie miejsca, w którym szkoda zaistniała, i które należy odróżnić od miejsca, w którym nastąpiło zdarzenie, sąd odsyłający skłania się ku temu, by w przypadku zarzutu współdziałania przy dokonywaniu płatności z tytułu niedozwolonych gier hazardowych on-line zlokalizować miejsce wystąpienia szkody przede wszystkim w miejscu gry, o ile miejsce to pokrywa się z miejscem zamieszkania poszkodowanego, a w drugiej kolejności – w miejscu, w którym współdziałanie przy dokonywaniu płatności prowadzi do przelania kwoty z rachunku pieniądza elektronicznego poszkodowanego, czyli w siedzibie dostawcy usług płatniczych jako miejscu transakcji płatniczej.